

Brina Klampfer

DANES SE HINAVSTVO (S)PLAČA

Za lažje razumevanje tega, zakaj je prav *Tartuffe* ena tistih klasik, v kateri odseva vsak prihodnji čas, in kako ga v tokratni uprizoritvi razbiramo danes, bomo začeli pri družbenopolitičnem življenju 17. stoletja v Franciji. Molière je Družba svetega zakramenta takoj po prvi uprizoritvi *Tartuffa* v Versaillesu, 12. maja 1664, prepovedala igranje te »hudobne komedije«, saj naj bi bila nevarna za moralno moč katoliške cerkve. Delo naj bi bilo prvotno naslovljeno *Orgon* in je bilo najprej zapisano v treh dejanjih. Kljub temu da se je kralj Ludvik XIV. na predstavi zelo zabaval in nasmejal do solz, je komedijo prepovedal, saj mu je bilo ljubše, da so pobožnjakarji pustili na miru njegovo nekrščansko življenje in njegov dvor. Cerkev je trdila, da ukvarjanje z zadevami krščanske morale in religije ni stvar odra. Molière je delo pet let popravljal, spreminjal, dopisoval, zlagal, pilil dialoge ter znova in znova dokazoval, da to ni napad na prave pobožneže, temveč na lažne pobožnjakarje. Kralj je pridobival moč in Molièrovo igralsko skupino je oklical za svojo. 5. februarja 1669 je poklical Molièra in mu dovolil, da igrajo *Tartuffa*. To je bilo štiri leta pred Molièrovo smrtjo, v času, ko je že bolehal, in v času, ko sta bila *Ljudomrznik* in *Don Juan*, ki s *Tartuffom* sestavljata kritično-politično trilogijo, že uprizorjena.

Naslovni lik Tartuffe se na odru pojavi šele v tretjem dejanju, četudi se o njem govori ves čas. S tem je Molière pri gledalcih ustvaril občutek pričakovanja in napetosti. To pa sta tudi občutka, kakršna je doživljalo pariško občinstvo, ko je na uprizoritev prepovedanega dela čakalo kar pet let. Če je v tistem času letni zaslužek predstav znašal okoli 8000 liver, jih je *Tartuffe* prinesel kar 45.000, kar je bila 450-odstotno rast. Molière ni bil samo pisec,

ampak tokrat tudi režiser uprizoritve. Tartuffa je oblekel v razcapana oblačila, medtem ko je v prvotni uprizoritvi Tartuffe nosil duhovniško obleko. Še danes pa ravno Tartuffov kostum predstavlja ključ za gledanje celotnega dela. V preteklosti so ga režiserji oblačili v cigana, berača, satanista, budista, politika, vojaka, advokata, muslimana ..., v tokratni uprizoritvi pa je to neke vrste kameleon, nekdo, ki se bo kot revež počasi infiltriral v družino.

V Sloveniji smo dobili prvi prevod *Tartuffa* šele leta 1933, prevedel ga je Oton Župančič, in prva slovenska uprizoritev je bila vseč meščanskemu občinstvu, ki je takrat zahajalo v gledališče. Kasneje sta ga prevedla še Aleš Berger (2007) in Primož Vitez (2015). Beseda tartif je postala oznaka za hinavca oziroma licemerca in jo najdemo tudi v SSKJ-ju. Vsak izmed prevajalcev pa je podnaslov *L'Imposteur* prevedel drugače: *Svetohlinec*, *Prevarant* oziroma *Slepar*. Na slovenskih institucionalnih odrih je bil *Tartuffe* uprizorjen devetnajstkrat, režirali so ga Dušan Jovanović, Mile Korun (dvakrat), Vito Taufer, Matjaž Zupančič ter mnogi drugi. Po Evropi ga v tem trenutku igrajo v Gradcu, Münchnu, Berlinu, Parizu, na Hrvaškem in zagotovo še kje.

Glavni lik komedije je zaslepljeni Orgon. Oče, glava družine, ki v imenu dobrote in želje po večnem življenju v hišo povabi popolnega neznanca. Družina, razen Orgonove mame, nad očetovim dejanjem ni pretirano navdušena, a se zaradi gosta ne vznemirja preveč. Živi lagodno, udobno plemiško življenje, dokler si Orgon ne premisli glede dogovorjene poroke med Marijano in Valerjem. Svojo edino hčer želi poročiti s Tartuffom. Takrat se mu družina upre. Po neuspelem načrtu Orgon besni in od doma nažene svojega sina ter ga razdedini. Vse premoženje prepíše Tartuffu. Ko v drugem poskusu družini končno uspe Orgonu odpreti oči, je prepozno, saj je že vse premoženje v Tartuffovih rokah. Tartuffe družino napodi iz hiše, kralju pa ovadi Orgona, ki je pred zakonom kriv, saj je pri sebi skrival škatlo prijatelja Argasa, v kateri so dokazi, da se je boril proti kralju. Komedija se zaplete do te mere, da se skoraj prevesi v tragedijo, saj Orgonu grozi zapor, družini pa izguba vsega premoženja. A kar naenkrat v komediji kot *deus ex machina* posreduje kralj, ki preko sla pošlje odločbo, da je treba Tartuffa aretirati in Orgonu vrniti vse premoženje, saj je Tartuffe stari prevarant. Tartuffe tako v želji po vedno večji moči in oblasti pokoplje samega sebe. Najprej, ko želi zapeljati Orgonovo ženo Elmiro, potem pa stori še usodno napako, ko se s škatlo odpravi h kralju, ki ga spregleda.

Družba svetega zakramenta je svoje laične apostole kot policiste pošiljala po domovih, da so nadzorovali življenje plemičev. Bili so prisotni pri intimnih zakonskih opravilih ali pri ideoloških razpravah in v zameno za to prejeli od teh družin velike vsote denarja, da bi podali dobro mnenje o njihovem načinu življenja. Voltaire je nekoč dejal, da dokler bodo obstajali bedaki, bo obstajala religija. Če pogledamo na Orgona in Tartuffa z najbolj bazičnega vidika, ugledamo žrtev, ki naleti na sleparja. Žrtev ni kdor koli, temveč je primerno občutljiva, v obdobju tranzicije, to nestabilnost pa slepar zavoha in izkoristi v svoj prid. Tartifi in tartifke ne kradejo sami, oni manipulirajo in se igrajo z našim zaupanjem tako dolgo, da jim sami dajemo denar, moč, pozicijo, celo svoje najbližje. Večina ljudi ima pač rada občutek, da pomaga človeku v stiski. Nekateri pa hinavčijo tako iskreno, da

to postane njihova naravna drža in govorica. In ravno na tej točki se rodita smeh in bolečina likov. Na eni strani opažamo nesposobnost distance do celotnega položaja (Orgon), ki je pripeljana do takšne skrajnosti, da nam je domača, da nam je blizu, da se v njej prepoznamo. Opominja nas na to, kolikokrat nismo sposobni videti stvari razumno in z razdalje ter se zato zapletamo in kolobarimo v blatu. Na drugi strani pa srečamo hinavca, ki se je tako očitno vživel v svojo vlogo, da jo je ponotranjil in prevzel ter da ga lahko prepozna vsak, ki je, seveda, sposoben gledati z razumne distance.

Osrednji zaplet v komediji se zgodi, ko se Orgon vrne s poti in se odloči, da bo preklical zaroko med Marijano in Valerjem ter od hčere zahteval, da se poroči s Tartuffom. Kot avtokratski oče to utemelji z besedami, da si tega pač želi. Že v absolutizmu je družina predstavljala državo na mikro ravni. Oče je bil brezpogojni vladar družine, vsi so ga morali ubogati in spoštovati. Ženske pa niso imele pravice do lastnine in so bile vedno situirane glede na odnos do moškega, ki so mu pripadale – hči, žena, svetnica ali vdova. Poroke so bile predvsem utrditev socialnega statusa, nemalokrat pa so se pomembne družine o porokah medsebojno dogovorile. V tistem času so se v Franciji začeli pojavljati saloni, v katerih so se družile dobro situirane ženske ter razpravljale o svobodni volji in čustveno obarvani poroki ter nasprotovale poroki zaradi dolžnosti.

Marijana se s Tartuffom noče poročiti, a prav tako se ni sposobna upreti očetu, zato njeno bitko prevzame služkinja Dorina, ki je neke vrste motor celotnega dogajanja. Orgonova žena Elmira, Marijana in Dorina se v komediji borijo na razumen način, delajo načrte, kako bi Orgonu odprle oči. Orgonov sin Damis ima sicer iste načrte, vendar se v navalu jeze in čustev odzove preveč impulzivno in zato v sporu z očetom potegne ta kratko. V *Tartuffu* se poleg sleparstva odpirata še dve očitni temi: to sta vloga moškega in vloga ženske. Svet okoli Orgona se spreminja, otroci odraščajo, on pa potuje po poljih, da bi preživel družino. Začne se oklepiti neke namišljene vloge absolutnega moža in očeta, za katero nihče ne ve, kakšna naj bi bila. Pri tem ga podpira Tartuffe. S tem ima velik problem sin Damis, ki si prizadeva, da bi ga oče slišal in v njem videl to, kar vidi v Tartuffu. Tukaj je še pomemben lik Kleanta, ki pa ga v tokratni uprizoritvi ni. Kleant je Elmirin brat, svak, ki hodi na obiske v Orgonovo hišo, in je predstavnik racionalizma. Kleant vsako situacijo dobro razume in argumentira ter je neke vrste glas razuma. Prav on dogajanje v komediji na neki način upravičuje in pojasnjuje. Razlagamo si ga lahko kot lik, ki ga je Molière spisal zato, da bi nevednežem pojasnil, da to ni drama o resničnih vernikih, temveč o prevarantih. Zato ga v tokratni uprizoritvi ni. *Tartuffe* je mojstrovina, ki jo je Molière pilil pet let temelji na vrhunskih in izčiščenih dialogih, na komičnih situacijah. To besedilo je dramski stroj, ki mu je težko kaj odvzeti ali dodati, saj se na ta način lahko hitro pokvari.

Omenili smo že, da se komedija, ki vedno bolj postaja tragedija, konča srečno. Mnogi so Molièru očitali, da se je s takšnim zaključkom dobrikl kralju, a če pogledamo natančneje, lahko vidimo, da ravno takšen zaključek omogoča različne interpretacije. Neka višja inštanca, ki poseže v dramsko dogajanje in v trenutku vse razreši, danes zveni zelo neresnično, pravično in izmišljeno. Ker je v dramatik oziroma na odru vse mogoče in ker je bila klasicizmu

estetski zgled predvsem antika, se v tem kontekstu Molière domisli odličnega konca – pride sel, ki prinese kraljevo pismo, ki se pojavi kot neke vrste *deus ex machina* in razreši zaplet. Marijana in Valer se lahko poročita, družini se vrne premoženje, Tartuffe pa se kot stari slepar znajde za zapahi. Srečen konec torej. Kot v kakšni romantični komediji, ki si jo mnogi z veseljem ogledajo po napornem delavniku. V gledališču oziroma dramah pa je srečnih koncev malo. Pa tudi v življenju je srečnih koncev malo. Čeprav vsi upamo, da bo na koncu vse dobro, in to upamo do zadnjega trenutka.

Tartuffe je danes povsod okoli nas. Je tisti, ki ima za nas rešitev. Nekdo, ki nam ponudi nekaj, kar v danem trenutku *resnično* potrebujemo. Nekdo, ki nam kima, nekdo, ki nas povzdiguje in nam piha na dušo. Nekdo, ki nastopa samo za nas. Tisti, ki ga danes spustimo v hišo in mu brezpogojno zaupamo, sploh ni več nekdo, ampak predvsem nekaj. Če začnemo pri najbolj trivialnih stvareh, tartifi in tartifke danes nastopajo v seksi kostumih, njihova napol gola, mišičasta telesa nam obljublajo večno lepoto. Ali pa mladost. Ali pa srečo. V imenu zdravja. Lahko nastopajo tudi v obleki šamana in nam pomagajo k duhovni odrešitvi. Ali pa pozitivnih mislecev. Ali v kostumih belih halj, ki nas s tabletkami odrešijo depresije. Tartuffe je danes pravzaprav vse, kar se prodaja. Danes pa se najbolje prodaja v imenu demokracije. Takšne dvolične, ki si na eni strani prizadeva za vzpostavitev svetovnega miru, četudi na drugi strani umirajo tisoči. Takšne, ki si po eni strani prizadeva za svobodno človekovo voljo, čeprav takoj zatem podpre tistega, ki bo zaradi dobička nafte koristnejši. Tartuffe je znanilec našega časa. Je mašinerija, je Drugi, je tisto, kar je postalo neobvladljivo. Tisto, kar smo si izmislili, da bi nam bilo bolje, a ugotavljamo, da nam ni bolje. A kljub temu nam ostaja upanje na boljšo prihodnost. Če ga ne bi imeli, ne bi preživeli. Če ne moremo plačati položnic ali si težko privoščimo vstopnico za gledališče, smo izločeni iz tekme. Zato je varnejše, da se zleknejo v udobne kavče in spremljamo srečne konce divjih komedij in ne gledamo ven. Pa tudi bolje je (civilizacijsko gledano), da takšne, ki si ne morejo privoščiti toliko kot drugi, poskrijemo v obrobne vasice in se delamo, da ne obstajajo. Ker pač niso zanimivi za tartifovske čase. Kaj pa se niso poslužili tartifovstva, lahko bi jim uspelo, lahko bi se borili, a jim očitno že ustreza tako, kot je. Danes se hinavstvo pač spleča. Morda še najbolj danes.

Mojca Funkl